

" ומה איכפת להם קללתו "

אברבנאל במדבר פרשת בלק פרק כב

למה מנע השם את בלעם מהיותו מקלל את ישראל ומה איכפת להם קללתו אם השם יברך את עמו בשלום? וכתב הראב"ע שהשם ידע מה שהיו ישראל עתידין לחטא בשיטים והמגפה שתפול בהם עליו. ואלו היה בלעם מקלל ישראל יחשבו האומות שבעבור קללתו מתו שמה אבל התשובה הזאת אינה מספקת כי הנה התורה אמרה ולא אבה י"י אלהיך לשמוע אל בלעם וזה מורה שלולי רחמי השם היו קללותיו מתקיימות וכן בדברי הנביא עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וכן יהושע כשהזכיר הנסי' הגדולים אשר עשה השם לישראל זכר בתוכם הנס הזה והוא המוכיח שלולי רחמי השם היו קללות בלעם מכלות את ישראל:

...אלא מפני שהיה ענין בלעם בברכה ובקללה מפורסם מאד בין האומות כשואל דבר מאת האלהים. וכמו שאמר בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר. ואם היה בלעם מקלל את ישראל היו גויי הארץ בוטחים בקללתו ומתאמצים להלחם בישראל על משענת קללתו. אמנם כששמעו מדבריו שהקב"ה מונע מהם הקללה ומודיע כי ברוך הוא יכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ כי שם י"י נקרא עליהם ויחשבו שהיתה הצלחת ישראל מאת י"י מן השמים ושהיא בגזרת עירין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא ומי יאמר לו מה תעשי ולא יקום בהם עוד רוח להלחם בישראל. ובזה הועיל ענין בלעם וברכותיו לישראל מאד וזהו מה שאמרה רחב למרגלים ששלח יהושע ידעתי כי נתן י"י לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וגו' ומאין ידעה כל זה האשה ההיא בשי"י אלהיהם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אלא מדברי בלעם ונבואותיו. ולכן נחשב הדבר הזה לחסד גדול שעשה השם לישראל.

" ויחר אף אלהים... והוא לא הלך אלא ברשותו ובמאמרו "

אברבנאל פרשת בלק פרק כב

אם הוא יתברך הרשה את בלעם ללכת ואמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם איך אחרי שהלך נאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא ויתיצב מלאך יי"י בדרך לשטן לו והוא לא הלך אלא ברשותו ובמאמרו!!

רמב"ן פרשת בלק פרק כב

והנכון בעיני בענין הזה, כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא, ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא יחפצו בו לדבר אחר, על כן אמר לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך הוא, ובידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים. ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין, והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שכרו וכבודו. ובלעם ענה אותם, שאין הדבר תלוי בממון ולא ברצונו, רק הכל ביד השם וישאל ממנו עוד מה יצוה אותו, ועשה זה כהוגן, כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם טובה והוא יורה חטאים בדרך, ויודיענו מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד. והנה השם אמר לו, כבר הודעתוך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם, ועתה חזרו לפניך, ואם לקרוא לך בלבד באו כלומר שיתרצו בלכתך עמהם על מנת שלא תקלל את העם כאשר הודעתוך מתחלה קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה, שאפילו אם אצוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק, וזה טעם "אם לקרא". וכן היה החפץ לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם, אחרי הודיעו אותם שלא יקללם ושיתנהג בענינם כאשר יצוה, כי הרצון לפניו יתברך שיברך את ישראל מפי נביא לגוים :

והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר, הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד, אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם, ואם לא יתרצו בכך יהיו מניחים אותו, כי גם בפעם הזאת השנית אמר בלק (פסוק יז) ולכה נא קבה לי את העם הזה, לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם. והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום, ויקם בבקר ויחבוש את אתונו וילך עמהם כרוצה להשלים חפצם, על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך. ועוד שהיה בזה חלול ה', כי בלכתו עמהם סתם והוא ברשות השם חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם, והנה חזר בו ממה שאמר תחלה "לא תאור את העם כי ברוך הוא" כפי מה שהגיד להם, וכאשר יראו עוד שלא יקללם, יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יהתל בהם כהתל באנוש, חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי נצח ישראל לא ינחם :

"תמות נפשי מות ישרים"

העמק דבר בראשית פתיחה

זה הספר הנקרא ספר בראשית. נקרא בפי הנביאים ספר הישר. כדאיתא במ' עבודת כוכבים (כ"ה ע"א) על שני מקראות בס' יהושע (י' י"ג) הלא היא כתובה על ספר הישר. ובס' שמואל ב' (א' י"ח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר. ומפרש ר' יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים שנאמר תמות נפשי מות ישרים. ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה. וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים. ובלעם התפלל על עצמו שיהא אחריתו כמו בעלי זה הכנוי. והענין דנתבאר בשירת האזינו עה"פ הצור תמים פעלו וגוי' צדיק וישר הוא. דשבח ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמם. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובא עי"ז לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. ועי"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לשם שמים דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ. וזה היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר. עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים. מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום. אע"ג שהיה שנה אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם כמבואר במאמרו למלך סדום. מכל מקום חפץ בקיומם. וברבה פ' וירא (פמ"ט) איתא ע"ז שאמר הקב"ה לאברהם אבינו אהבת צדק ותשנא רשע. אהבת להצדיק את בריותי ותשנא להרשיען ע"כ וכו'. והיינו ממש כאב המון גוים שאע"ג שאין הבן הולך במישרים מכל מקום שוחר שלומו וטובו. וכן הוצק חן ודרך ארץ נפלא על דבר אברהם את לוט כמו שנתבאר פ' לך. וכן ראינו כמה נח היה יצחק אבינו להתפייס ממשנאיו ובמעט דברי פיוס מאבימלך ומרעיו נתפייס באופן היותר ממה שבקשו ממנו כמבואר במקומו. ויעקב אבינו אחר שהיטב חרה לו על לבן שידע שביקש לעקרו לולי ה'. מ"מ דבר עמו דברים רכים עד שאמרו ע"ז בב"ר (פע"ד) קפדותן של אבות ולא ענותנותן של בנים ע"ש. ונתפייס עמו מהר. וכן הרבה למדנו מהליכות האבות בדרך ארץ. מה ששייך לקיום העולם המיוחד לזה הספר שהוא ספר הבריאה. ומש"ה נקרא כמ"כ ספר הישר על מעשה אבות בזה הפרט.

ובלעם בשעה שהיה רוח"ק עליו לא היה יכול להתפלל על רוע מעשיו שאינו צדיק וחסיד כאברהם יצחק ויעקב אחרי שהוא נביא אוה"ע. וראשו במקור הטומאה. אכן התפלל על רוע הילוכו בדרך ארץ שאם שראוי היה לו לשנוא את ישראל תכלית שנאה באשר שהמה בני אברהם יצחק ויעקב וראשם במקור הקדושה. אבל מכל מקום לא היה ראוי לפניו לבקש לעקר אומה שלימה. ואינו דרך ישרה בקיום העולם. ועי"ז צעק תמות נפשי מות ישרים. היינו מקיימי הבריאה. ובזה יבואר הא דאיתא בסנהדרין ד' ק"ה א' אם תמות נפשי מות ישרים תהא אחריתי כמוהו ואם לאו הנני הולך לעמי. ופירש"י מיתת עצמי. ולא נתבאר איך מרומז זה במות ישרים. וגם מה שמסיים ואם לאו הנני הולך לעמי. אינו מרומז בזה המקרא כלל. אלא כמש"כ וה"ק אם תמות נפשי מות ישרים היינו שלא ארצה באבדן אנשים אז תהי אחריתי כמוהו. ואם לאו היינו אחר שארצה לאבד את ישראל כמו דכתיב לכה איעצך וגו'. אז הנני הולך לעמי באבדן כמו כל עמי. ובדברינו נתיישב יפה על מה נקרא זה הספר ספר הישר שהוא ספר הבריאה:

"ויכול להיות שאינו רחוק כל כך"

אור החיים פרשת בלק כד: יז (1696-1743)

אראנו ולא עתה וגו'. כפל הדברים במלות שונות, גם כפל לומר דרך כוכב וגו' וקם שבט וגו' גם כפל לומר ומחץ וגו' וקרקר וגו', כל הנבואה במלך המשיח נאמרה, ויתבאר על פי דבריהם ז"ל (סנהדרין צח א) שאמרו בפסוק בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה, והוא רחוק מופלג, וזה לך האות הן אנו בתחלת מאה הששית לאלף הששי, וכנגד ב' קצים אלו דבר הכתוב, כנגד אם זכו אמר אראנו פירוש לדבר שאני עתיד לומר אבל אינו עתה בזמן זה אלא בזמן אחר ויכול להיות שאינו רחוק כל כך, שאמרו ז"ל (דב"ר פ"ב) אם היו ישראל חוזרים בתשובה כמצטרך היו נגאלים מיד אפילו לא יעבור עליהם אלא יום אחד בגלות דכתיב יענך ה' ביום צרה, וכנגד קץ בעתה אמר אשורנו כמו שצופה מרחוק, והוא אומרו ולא קרוב כי הקץ של בעתה ארוך עד למאד בעונות, ואומרו דרך וגו' פירוש זאת היא הנבואה שאמר עליה אראנו וגו' :

וכפל הענין ושינוי הלשון, יתבאר ע"פ דבריהם ז"ל (סנהדרין שם) שאמרו שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל ישראל מן השמים במופת ואות כאמור בספר הזוהר (ח"א ק"ט. וח"ג ר"ב ב), מה שאין כן כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה תהיה באופן אחר ועליה נאמר (זכרי' ט"ו) שהגואל יבא עני ורוכב על חמור, והוא מה שאמר כאן כנגד גאולת אחישנה שהיא באמצעות זכות ישראל שרמז במאמר אראנו ולא עתה אמר דרך כוכב שיזרח הגואל מן השמים, גם רמז לכוכב היוצא באמצע השמים לנס מופלא כאמור בספר הזוהר (שם), וכנגד גאולת בעתה שרמז במאמר אשורנו ולא קרוב אמר וקם שבט מישראל פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אומרו (דניאל ג) ושפל אנשים יקים עלה, שיבא עני ורוכב על חמור ויקום וימלוך ויעשה מה שנאמר בסמוך :

וטעם שיעד גאולת אחישנה שהיא ככוכב ליעקב וגאולת בעתה שהיא עני וכו' לישראל שהם כתות הצדיקים, נתכוון לומר שהמושג לגדר זה של ביאת הגואל ככוכב הוא כשתהיה הגאולה מפאת גדר הבינוני שבישראל שיטיבו מעשיהם ויבא בזכותם, והוא אומרו דרך כוכב מיעקב, אבל ביאתו בדרך וקם שבט זה יהיה כשלא יטיבו מעשיהם כת הבינונים ולא יבא אלא מפאת כת הצדיקים שבהם, והוא אומרו וקם שבט מישראל : עוד רמז במאמר דרך כוכב מיעקב על משיח בן דוד הרמז בכוכב כנזכר, ואומרו וקם שבט מישראל ירמוז על משיח בן אפרים, והכוונה בזה כי אם ישראל יהיו בגדר שיהיו נקראים יעקב לא יאיר להם אלא משיח בן דוד אבל משיח בן אפרים ימות במלחמה ראשונה שיהרגנו רומילוס כאומרם ז"ל (סוכה נב א), אבל אם ישראל יהיו כולן צדיקים שבשם ישראל יתכנו אז אפילו אותו שבט שהוא משיח הבא מאפרים וקם פירוש תהיה לו תקומה לפני אויביו ולא יהרגנו רומילוס. ותמצא שציוו גדולי ישראל (ע"ח שער העמידה) לכוין בתפלתנו כשאנו אומרים לישועתך קוינו וגו' לבקש רחמים על משיח בן אפרים שלא יהיה נהרג במלחמה.

"שהרי התורה העידה עליו"

רמב"ם הלכות מלכים פרק יא - הלכה א

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה, וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' והביאך ה', ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים, אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל מיד בני עשו, ושם הוא אומר אראנו ולא עתה זה דוד, אשורנו ולא קרוב זה מלך המשיח, דרך כוכב מיעקב זה דוד, וקם שבט מישראל זה מלך המשיח, ומחץ פאתי מואב זה דוד, וכן הוא אומר ויך את מואב וימדדס בחבל, וקרקר כל בני שת זה המלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים, והיה אדום ירשה זה דוד, שנאמר ותהי אדום לדוד לעבדים וגו', והיה ירשה וגו' זה המלך המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו'.

ספר משמיע ישועה

אברבנאל - ספר משמיע ישועה

מבשר טוב הראשון הוא בלעם בן בעור. כי עם היותו קוסם בתחלת ענינו נחה עליו רוח ה' ונבואתו כדי לדבר טוב על ישראל ולפרסם בקרב האומות מעשה ה' כי נורא הוא אשר הוא עושה עם עמו וחסידי, והיה הוא בהגדת נבואתו כמלאך רע שעונה בעל כרחו אמן. ועיקר מה שנבא לעתיד לבא הוא בנבואתו האחרונה, באמרו נאם בלעם בנו בעור וגו', נאם שומע אמרי אל וגו', אראנו ולא עתה (במדבר כד) ויתר הפסוקים, עד וגם הוא עדי אובד. וזה שאתה תמצא לבלעם ד' נבואות על ישראל, כולן הולכות בדרגה כפי הזמנים מוסיפות בעתידות זו על זו.

וביאור זה, שבנבואה הראשונה ספר שהיה ישראל חלק השם עמו ונחלתו למימי אבותיהם הראשונים ואינם תחת ממשלת כוכב ומזל, והם עם נוחלי ג"ע והשכר הנפשי, ועכ"א תמות נפשי מות ישרים וגו'. ואמר שלהיות ישראל חלק השם לכן נתרבו באופן נפלא, ועז"א כי מראש צורים אראנו וגו', מי מנה עפר יעקב וגו'.

ובנבואה השנית הוסיף להודיע שיכבשו את הארץ וינצחו המלכים שילחמו עמהם ויהרגו, ויזכו לנבואה וליושר המדות, ועז"א אם בישרות העם ושלמותם כשננסו לארץ, לא הביט און ביעקב וגו', ואם בהתרבות הנבואה ביניהם, אמר כי לא נחש ביעקב וגו', ולענין כבוש הארץ ונצחון המלכים אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא וגו', ומפני ששני הענינים האלה שראה בנבואה הזו, ר"ל היותם חלק השם וכבושם את הארץ היא לזמן קרוב, לכן לא קרא עצמו בזו הנבואה נביא ולא חוזה ולא יודע דעת עליון.

ובנבואה הג' הוסיף להודיע שבתם בארץ ופריים ורביים עליה, ובנין ב"ה ויפיו, והעמידם מלך שינצח את אגג מלך עמלק ותנשא עד המלכות בהמלכת דוד שהיה מתנשא למעלה, וכמ"ש הכתוב וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא ממלכתו (שמו"ב ה, יב), וגם על שלמה רמז בהתנשאות המלכות הזו, ועל העתידות האלה אמר מה טובו אוהליך יעקב שהוא ישוב הארץ, משכנותיך ישראל שאמר על ב"ה ועל משכן ה' שקודם שנבנה ב"ה ישב בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון, והרבה עליהם הדמויים, הד' במספרם, כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו', שהם ד' דמויים כנגד ד' המקומות שעמד בהם הארון קודם שנבנה הבית שעליה אמר משכנותיך ישראל כמו שפירשתי. ועל מלחמת שאול בעמלק ומלחמת דוד בפלשתים ובאדום וביתר הארצות אמר בהתרבות העם בארץ, יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירום מאגג מלכו, שזה היה אגג מלך עמלק שהחריב שאול את ארצו וישעשהו שמואל כשסע הגדי, ואמר ותנשא מלכותו על דוד ושלמה ושאר מלכי יהודה. ועל מלחמותם באויבים אמר יאכל גוים צריו ועצמותיהם יגרם וגו'.

ובנבואה הד' האחרונה הזאת פ"י שתהיה לאחרית הימים, ומפני זה קרא עצמו בה שומע אמרי אל וחוזה ויודע דעת עליון, ובה הוסיף להודיע מעלת מלך המשיח וקבוץ הגלויות העתיד להיות.

והנה הוצרך לנבא על זה לפי שבלק חם לבו בקרבו מפחד ישראל פן ישחיתו ויכבשו אז את ארצו, לכן א"ל בלעם אחרי שלשת הנבואות הראשונות לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך וגו', ויקשה בכתוב הזה איך קרא עצה מה שיהיה באחרית הימים, כי כמו שאמר הפילוסוף בג' מספר המדות העצה לא תבוקש על מה שיעשה הזולת, כי לא יתעצו אנשי ליסדימוניא איך יתנהגו ביניהם אנשי רומי, אמנם נקח עצה בדברים שהם בנו והם נפעלים, ומפני זה אחז"ל שהשיאו עצה להפקיר בנות מואב להכשילם בדבר פעור, והרמב"ן פ"י שאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ השם ממה שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים.

ואין צורך לכל זה שפשט הכתוב מבואר הוא, שהעצה היתה לבלק שילך לו ולא יחוש לענין ישראל, לפי שמה שיעשה ישראל לעמו לא יהיה עתה כי אם באחרית הימים ושלום ואמת יהיה בימיו, ואין עצה גדולה מזו להסיע דעתו מזה כי הרעה אשר תבא היא לעתים רחוקים ודיה לצרה בשעתה, גם כי הרעה היא מחוייבת, כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וההשתדלות והחריצות נגדו הוא שקר ובטל, וז"א לכה איעצך, והכתוב מסורס, ר"ל איעצך שתלך ולא תחוש מזה, לפי שמה שיעשה העם הזה לעמך הוא באחרית הימים לא עתה. וכדי לבאר זה הביא הנבואה הרביעית, ולהיותה לעתים רחוקים מאד לכן אמר שהיה שומע אמרי אל וגו', כלומר שידיעתו בזה היתה אלהית כי הש"י יודע העתידות והוא הודיעם אליו, ואמר ג"כ אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וגו'.

ספר משמיע ישועה

אברבנאל - ספר משמיע ישועה

ותמהתי מרש"י שפירש ומחץ פאתי מואב על דוד המלך ע"ה שעשה נקמה גדולה במואב, ופי' וקרקר כל בני שת על מלך המשיח, וכן פירשו הרב הגדול המימוני בסוף חבורו משנה תורה, ונתנו הפסוק א"כ לשיעורין, כ"ש שמבלעם עד דוד לא היו כי אם כארבע מאות שנה, ואיך יאמר על זה אראנו ולא עתה וגו' וקראו אחרית הימים, והנה בנבואה הג' דבר משאול ואגג ומנשיאות מלכות ישראל שהיה בימי דוד ולא קראו אחרית הימים ולא שאר הלשונות שזכר פה. ועוד כי דוד המלך לא קרקר כל בני שת רק נצח אויביו סביביו, וכבר דרשו חז"ל הפסוק הזה על שני המשיחים לעתיד לבא, אמרו אראנו ולא עתה זה דוד, אשורנו ולא קרוב זה משיח, דרך כוכב זה דוד, וקם שבט זה משיח, ומחץ פאתי מואב זה דוד וקרקר כל בני שת זה משיח. אבל כפי הפשט אין ספק שכולו נאמר על ימות המשיח. ודרך כוכב מיעקב פירשו המפרשים על מלך המשיח שיתדמה לכוכב השמימי במעלת מלכותו זהרו וכבודו ולחכמתו והשכלתו והנהגתו ומושלו בעולם כממשלת הכוכב בשפלים, ויפה פירשו, אבל מאשר אמר הכתוב דרך כוכב מיעקב במ"ס ולא אמר ביעקב אחרוב שירמוזו שהמערכה המחייבת ברצון השם גלות על ישראל תסתלק ולא תורה עליו באותו אופן שהורתה כל זמן הגלות שהיו שרי האומות מנגדים לישראל כמו שזכר בספר דניאל, או שלא תתחייב עוד הוראתה, וזהו דרך כוכב מיעקב כלומר דרך והלך הוראת הכוכב מהם, ובהיותם בגלות זמן רב אין מלך ואין שר ואין להם שבט משפט שבט מושלים, הנה יקום מעצמו שבט שיהיה מישור, שבט מישור שבט מלכותו, ואותו שבט מלכות שיקים ימחץ פאתי מואב, כאלו אמר לבלק הנה עתה מישור לא יגיע שום נזק אבל בימים ההם אותו שבט מישור שיקום מתוכם ימחץ כל הפאות, שלא תשאר פאה בכל ארץ מואב שלא ימחץ, והוא משל לכבוש הכולל שיעשה בכל ארץ מואב. ואמר לבלק שיתנחם בזה כי לא תהיה הרעה ההיא בפאתי מואב בלבד, אבל גם כל בני שת יקרקר, ובני שת הם כלל בני אדם אשר בכל הישוב, כי מכל בני אדם הראשון וזרעו לא נשאר מן המבול כי אם נח ובניו שהיו מבני שת, א"כ העמים כולם הם בני שת, וקרקר מלשון מקרקר קיר ושוע אל החר, והענין שבבא מלך המשיח יבטלו ממלכות האדמה כמ"ש הנביא (ישעיה ב, יא) ושח רום אנשים ונשגב ה' לבדו וגו' :

ועם היות שכבר נמחה מן העולם זכר עמון ומואב לפי שסנחריב בלבל את העולם והעביר אותם לערים, הנה הנבואה באה על אותם הארצות כפי מה שנקבו בשמות בימים ההם, ועם היותם עתה בלתי ידועות אלינו אי זו ארץ מואב ואי זו היא ארץ עמון אין שכחה לפני כסא כבודו וכולם ידועים וגלויים לפניו. ומפני שאמר על כל בני שת בכלל, באר עוד שבפרט וביחוד תהיה ההשחתה והחורבן בארץ אדום, וזהו והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו וישראל עושה חיל, ר"ל שתהיה כל ארץ אדום ואומתו ירשה למלך המשיח, ואמרו עוד והיה ירשה שעיר אפשר לפרשו על אדום, ויהיה כפל הענין במלות שונות, ואפשר לפרש שעיר על הכרך הגדול שבאדום שהוא רומי. ונתן הסבה למה שבהיות אדום אחיו של יעקב תהיה ארצו ירשה לזרעו של יעקב, וע"ז אמר אויביו, ר"ל לפי שהיו בני שעיר אויביו של יעקב ולא זכרו ברית אחים לכן ישראל יהיה עושה חיל נגדו, והסתכל בלשון הירשה הזאת שזכר בלעם שבלשון ההוא מירשה אמר עובדיה וירשו בית יעקב את מורשיהם והיה בית יעקב אש וגו' (עובדיה א, יז) וירשו הנגב וגו', שבא לשון הירשה בשוה בדברי בלעם ובדברי עובדיה, וכמו שאמר עובדיה ועלו מושיעיים בהר ציון לשפוט את הר עשו (שם א, כא) כן אמר בלעם וירד מן יעקב והאביד שריד מעיר, ר"ל שהממשלה והשלטנות יהיה בקרב יעקב מלשון רדה בקרב אויביו (תהלים קי, ב), והוא יעשה חורבן כ"כ עצום וכ"כ גדול באדום עד שיאביד ולא ישאר שריד מעיר, ר"ל מכל עיר שבאדום. או שאמר מעיר על רומי העיר הגדולה, והוא יותר נכון, וכבר נבא על זה ישעיהו ע"ה באומרו (כז, י) כי עיר בצורה בדד נוה משולח ונעזב כמדבר וגו' :

וסיפר הכתוב שאחרי שהשיב בלעם על ענין מואב ראה עוד בנבואתו אז שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון, והביט כנגד עמלק היושב בהר ההוא, ונבא עליו באמרו ראשית גוים עמלק וגו', ר"ל שעם היות עתה עמלק ראשית הגוים שנלחמו עם ישראל בצאתם ממצרים הנה אחריתו ג"כ יהיה עדי אובד, ר"ל ע"י ישראל. וכן בראותו את הקיני נבא עליו איתן מושבך ושים בסלע קנך, ולא אמר זה על הקיני מבני חובב חותן משה שהיה יושב עם עמלק, ושאל בלעם סורו רדו מתוך עמלק פן תספה עמו, ותן באיתן מושבך ושים בסלע קנך, שהאיתן והסלע הוא ישראל, ואל תפחד בבואך עמו שתגלה עמהם ע"י מלך אשור כמו שהם עתידים לגלות, כי אם יהיה לבער קין, שהוא הקיני שילך בגלות עם ישראל לא יהיה גלותו נצחי כי אם עד זמן מוגבל, וזהו עד מה אשור תשבך, ר"ל עד זמן מוגבל תהיה השביה והגלות שתלך בו ע"י אשור כמו שפירשו בזה המפרשים כולם.

ספר משמיע ישועה

אברבנאל - ספר משמיע ישועה

והוא בלתי מתישב, לפי שלא נמצא בספורי הגליות כולם שגלו בני חובב עם ישראל ע"י מלך אשור, וגם לא ראיתי בנבואה יעוד גאולה כי אם לישראל לא לקיני, ועוד כי לדבריהם מה היתה העצה שיעץ לקיני להתישב עם ישראל אם היה עתיד להיות גולה עמו כל הגלות הארוך הזה, ויותר ראוי היה לסור מעמלק אבל שלא יתחבר עם ישראל ולא יסבול גם שנאתם גם גלותם :

ולכן ראוי לפרש הקיני, שהוא אחד מעשרה עממים שנתן הש"י לאברהם כמו שיתבאר אחרי זה, מאותם השלש מלכיות שלא כבשו ישראל הקיני והקניזי והקדמוני, וכן ת"א בקיני שזכר ביעוד אברהם ובמקום הזה, בשניהם תרגם יחד סלמאה, וכבר אחז"ל (ירושלמי פ"א, ה"ח) שאותם הג' מלכיות קיני קניזי וקדמוני הם עמון מואב ואדום, ולכן נזכרו בפרשה הזאת אדום ומואב ולא נזכר עמון שהוא הקיני. ולפי שבלעם ראה אותו קיני שהיה מתישב במקומות חזקים מצדות סלעים משגבו, לכן אמר אליו איתן מושבך ושים בסלע קנך, כלומר עם היות שמושבך במקום חזק כאשר תבא עליך הגזרה האלהית ויהיה לבער קין, ר"ל לבער אותך מן הארץ, האם תחשוב שתנצל במקומות החזקים ההם, עד מה אשור תשבך, ר"ל כמה זמן חשבת שיצטרך מלך אשור להוליכך בשבי, באמת בימים מעטים יגלך וישבך מארצך, ובוזה נבא שסנחריב יגלה את הקיני כמו שעשה לעמים רבים :

ונכון לפרש שכל הנבואה הזאת היתה מיוחדת לישראל, ולכן זכר עמלק שיהיה עדי אובד ע"י ישראל, וכן הקיני לפי שהיה מ"י עממים שנתנו לאברהם וישראל לא זכו לירש את ארצו כמו שיתבאר, לכ"א עליו אל תחשוב כי לחזק המקומות אשר אתה יושב בהמה תנצל בהם לימות המשיח, כי אם יהיה השבט שיקום מישראל אשר זכר משולח לבער ולהשחית את קין באחרית הימים, לא ימנע זה בעבור גלות אשר גלו ישראל שמה, כי הגלות ההוא לא יהיה לעולם וישבו בנים לגבולם ואז יהיה לבער קין. וזה אומר עד מה אשור תשבך, שכנוי תשבך חוזר לישראל אשר זכר, וכבר ידעת מדרך הנבואות שידברו פעם לנכח פעם לנסתר. ואמנם אמרו באחרונה אוי מי יחיה משומו אל, פירושו בלא ספק אוי מי יחיה באותם הימים שאדם ילוד אשה ישים עצמו אל, שרמו לישוע הנוצרי שאמר על עצמו שהיה אלוה או שאמרוהו אחרים עליו, כי לא מצאנו זולתו שישם עצמו אלוה ואע"פ שאמר נבוכדנצר אדמה לעליון אין זה מורה על האלהות כי ההדמות בלתי השווי, וגם שהוא חרף וגדף וישא מרום עיניו אל קדוש ישראל הנה לא אמר שהיה הוא הסבה הראשונה בורא עולם כאשר עשה ישוע הנוצרי או עשו עליו :

ואולי אמר אוי מי יחיה משומו אל, על בני יהודה שהרגוהו בירושלים וסבבו לבני ישראל בגלות אדום צרות רבות ורעות, ועליו אמר עוד וצים מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אובד, ופירוש ציים, ספינות ודוגיות או חברות כמו שתרגם המתרגם וסיען, ולשון מיד, נאמר על המקום כמו יד אבשלום, וכתים, הם הרומיים וכן ת"א רומאי, יאמר הכתוב שחברות ממקומות הרומיים יבאו ויענו אשור ויכבשו את ארצו, וכן יענו עבר, ר"ל שיכבשו כל ארץ ישראל בחורבן בית שני, אבל אחרי כל זה גם הם ר"ל הכתים יהיה אחריתם עדי אובד שיבאו לאבדון, והוא בעצמו מה שאמר למעלה באדום והאביד שריד מעיר. וזו היא החיה הרביעית אשר ראה דניאל כמו שבארתי במעיני הישועה :

הנה הנבואה הזאת עוד ברור על הגאולה העתידה, לפי שמבואר ענינה שלא נתקיימה בזמן בית ראשון ולא בבית שני, כי הנה אז לא קם שבט מישראל שיקרקר כל בני שת, ולא אדום ירשה, כי עם היות שנכנסו בברית לא היו ירושה לישראל, ולא האביד שריד מעיר ולא היה אדום אחריתו עדי אובד, וכל זה יורה בהכרח שדברי המבשר טוב הזה שרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו עתידים הם להתקיים בביאת משיחנו :

"בר כוזיבא ... היינו מלכא משיחא!"

איכה רבה ב:ד

אמר רבי יוחנן רבי הנה דורש (במדבר כד, יז): דרש פוכב מנעקב, אל תקרי פוכב אלא כוזב. (בר כוכבא היה מהעיר כוזיב בדרום א"י) **רבי עקיבא בד הוה חמי ליה להדין בר כוזיבא הוה אמר היינו מלכא משיחא!** אמר רבי יוחנן בן תורתא עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדין אינו בא. אמר רבי יוחנן (בראשית כז, כב): הקל קול יעקב, קול אדריאנוס קיסר הרג בביתר שמונים אלף רבוא בני אדם ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר, והנה שם בן כוזיבא, והיו לו מאתים אלף מקטעי אצבע, שלחו לו חכמים עד מתי אתה עושה לישראל בעלי מומין, אמר להם והיאך יבדקו, אמרו לו כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל כתב באסטרטגיא שלף. והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן, **ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכיף, הדא הוא דכתיב (תהלים ס, יב): הלא אתה אלהים ונתתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו. ומה הנה עושה בן כוזיבא, הנה מקבל אבני בליסטרא באחד מארכובותיו וזורקן והורג מהן כמה נפשות, ועל זה אמר רבי עקיבא כך (שהוא משיח).**

שלש שנים ומחצה הקיף אדריאנוס קיסר לביתר, והנה שם רבי אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו, ובכל יום ויום מתפלל ואומר רבוננו של עולם אל תשב בדין היום. ולבסוף נתן דעתו לחזר, אתא חד כותאי ומצאו ואמר לו, אדוני, כל יומין דהדא תרנגולתא מתגעגע בקיטמא לית את כביש לה, אלא המתן לי דאנא עביד לך דתכבשנה יומא דין, מיד עליל ביה בבוביה דמדינתא, ואשכחיה לרבי אלעזר דהוה קאים ומצלי, עבד גרמיה לחיש באודניה דרבי אלעזר המודעי, אזלון ואמרון לבר כוזיבא חביבך רבי אלעזר בעי לאשלקמא מדינתא עם אדריאנוס, שלח ואיתייה להווא כותאי אמר ליה מאי אמרת ליה. אמר ליה אין אנא אמר לך, מלכא קטיל ליה להווא גברא, ואין לית אנא אמר לך את קטיל ליה להווא גברא, אבל מוטב ליקטליה ההוא גברא לגרמיה ולא תתפרסין מיסטירין דמלכותא. בן כוזיבא סבר בדעתיה דבעי לאשלקמא מדינתא, פון דחסל רבי אלעזר צלותיה שלח ואיתייה, אמר ליה מה אמר לך הדין כותאי. אמר ליה לית אנא ידע מה לחיש לי באודנאי ולא שמעת ליה כלום דאנא בצלותי קאימנא, ולית אנא ידע מה הוה אמר. **נתמלא רוגזיה לבן כוזיבא ירב ליה חד בעיטא בגלגליה וקטליה, יצתה בת קול ואמרה (זכריה יא, יז): הוי רעי האליל עזבי הצאן חרב על זרעו ועל עין ימינו, אמרה לו אתה סמית זרעו של ישראל וסמית עין ימינו, לפיכך זרעו של אותו האיש יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה.** מיד גרמו עונות ונלכדה ביתר ונהרג בן כוזיבא, ואיתא רישיה לגבי אדריאנוס, אמר מאן קטליה לדין, אמר ליה חד גוינתאי אנא קטלתייה לדין, אמר ליה זיל ואיתייה לי, אזל ואיתייה ואשכח עכנא כריכא על צנאריה, אמר ליה אלו לא אלהיה קטליה לדין מאן הוה יכול ליה.

"אע"פ שלא שמרו חקיו ולא נצרו תורותיו נתן להם"

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת וירא

זש"ה לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (במדבר כג) אמר רבי שמואל בר נחמן סופו של פסוק שובר את ראשו, מי שהוא אומר לא איש אל ויכזב חוזר ואומר ההוא אמר ולא יעשה, ומהו לא איש אל ויכזב כשהוא אומר לעשות טובה, כיצד מלך ב"ו = בשר ודם = אומר ליתן מתנה לבנו כיון שהכעיסו חוזר במתנתו והקב"ה אומר לעשות טובה ואע"פ שחוטאין אינו חוזר בו שנא' (תהלים קה) ויתן להם נחלת גוים ועמל לאומים יירשו למה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, אע"פ שלא שמרו חקיו ולא נצרו תורותיו נתן להם, וכן אתה מוצא אחר שעשו ישראל את העגל ובקש עליהן משה רחמים מה הקב"ה א"ל וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית ממצרים (שמות לג), א"ל הקב"ה משה איני כב"ו שאומר ליתן מתנה וחוזר בו, הוי לא איש אל ויכזב, מהו ההוא אמר ולא יעשה אם אמר בשעת כעסו להביא רעה חוזר שכן אמר למשה הרף ממני ואשמידם ואמחה וגו' (דברים ט) ולא עשה אלא וינחם ה' על הרעה (שמות לב) וכן ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם (שם / שמות / לב) ולא עשה אלא ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר יד) א"ל הקב"ה איני כבשר ודם שאומר לעשות רעה ומתגאה לעשותה, ... הוי לא איש אל ויכזב לטובה, ההוא אמר ולא יעשה ברעה.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת בלק

לא הביט און ביעקב. אלו באי הארץ ועליהם אמר שלמה (שה"ש ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ולא ראה עמל בישראל. אלו שעתידין לצאת מן הגלות. ועליהם אמר ישעיה (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ. ה' אלהיו עמו אלו ימות המשיח שנאמר (שם נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ותרועת מלך בו. זה קיבוץ הגליות שנאמר (שם כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים וגו' :

"דגלים הם ענין גויי"

במדבר רבה ב:ד

איש על דגלו - באותות. הה"ד (שיר ו) : מי זאת הנשקפה וגוי'. קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלין בהם ותמהין, ואומרים : מי זאת הנשקפה וגוי'. אומרים להם האומות : שובי שובי השולמית, הדבקו לנו, בואו אצלנו ואנו עושין אתכם שלטונים, הגמונים, דוכסין, אפרכין, אסטרטליטין, שובי שובי ונחזה בך, ואין נחזה אלא שררה, שכן אמר יתרו למשה (שמות יט) : ואתה תחזה וגוי'. שובי שובי ונחזה בך. וישראל אומר : מה תחזו בשולמית, מה גדולה אתם נותנים לנו, שמה כמחולת המכנים, שמה יכולים אתם לעשות לנו כגדולה, שעשה האלהים במדבר, דגל מחנה יהודה, דגל מחנה ראובן, דגל מחנה דן, דגל מחנה אפרים, יכולים אתם לעשות לנו כד? ! מה תחזו בשולמית, מה גדולה אתם נותנים לנו, שמה כמחולת המכנים, שמה יכולים אתם ליתן לנו כגדולה, שעשה לנו האלהים במדבר, שהיינו חוטאים והוא מוחל לנו, ואומר לנו : והיה מחניך קדוש? אף בלעם הביט בהם ויצאה עינו כנגדו, שלא היה יכול ליגע בהם, שנאמר (במדבר כד) : וישא בלעם את עיניו, אלו הם הדגלים. התחיל אומר : מי יכול ליגע בבני אדם אלו, מכירין את אבותיהם ואת משפחותיהם, שנאמר (שם) : שוכן לשבטיו. מיכן למדנו, שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל. לכך נאמר : איש על דגלו :

ילקוט שמעוני תורה פרשת בלק

עד שהן במצרים עבדו אלילים ואעפ"כ לא היו פרוצין בעריות שנאמר גן נעול וגוי' ובשעה שירדו למצרים היו צנועים כל אחד ואחד בתוך אהלו שנאמר איש וביתו באו, לא ראובן היה מביט באשתו של שמעון ולא שמעון באשתו של ראובן, אלא כל אחד באהלו צנוע ואפילו כשהיו ששים רבוא במדבר כך היו צנועים ולא היה אחד מהם פותח פתחו כנגד פתחו של חברו, כיון שצפה בלעם וירא ישראל שוכן לשבטיו, התחיל משבחן מה טובו אהליך יעקב.

נקודות חשובות

תנא דבי אליהו אליהו רבה פרשה כו

...לא הניח הקב"ה דבר בעולם שלא גלאו לבלעם. מפני מה? מפני שעתידין כל אומות העולם לומר לפניו, רבונו של עולם, אילו נתת לנו נביא כמשה, היינו מקבלים תורתך, לפיכך נתן להם הקב"ה בלעם בן בעור שהיה מעולה בחכמתו יותר ממשה. משה יתר דבר אחד, בבלעם חיסר דבר אחד, כמו שהוא אומר, ויקרא אל משה (ויקרא א' א'), בבלעם מהו אומר, ויקר אלהים אל בלעם וגוי' (במדבר כ"ג ד'), במשה הוא אומר, ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח), בבלעם הוא אומר, נופל וגלוי עינים (במדבר כ"ד ד'), במשה הוא אומר, הראני נא את כבודך (שמות ל"ג י"ח), בבלעם הוא אומר, ויודע דעת עליון (במדבר שם כ"ד/ ט"ו).

שמות רבה פרשת בא פרשה טו

הן עם לבדד ישכון, מהו הן כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו כיצד א"ט הרי י' ב"ח הרי י' ג"ז הרי י' ד"ו הרי י' נמצא ה' לעצמה, וכן האות ה' אין לה זוג י"צ הרי ק' כ"פ הרי ק' ל"ע הרי ק' מ"ס הרי ק' נמצא נ' לעצמה, אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אלא לעצמן מפורשים שאפילו שונא גוזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבוד עבודת כוכבים הן נהרגים ואין מתערבים בהם שנא' (במדבר כג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, ומה אני עושה כל שונא וכל אויב שיגזור עליהם גזרה אני הורגו שנא' (שם/ במדבר כ"ג/ג) הן עם כלביא יקום, מיכן אתה למד אתה מוצא בא עליהם עמלק והרגו אותו כמו שנאמר (שמות יז) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, בא סיסרא והרגוהו שנאמר (שופטים ד) ויהם ה' את סיסרא וכן כל אויביהם, וכן בצאת ישראל ממצרים הקב"ה אומר להן ואתם לא תצאו וגו' הם בבתיכם והוא הורג את אויביהם שנא' (שמות יב) ועבר ה' לנגוף את מצרים, הה"ד הן עם כלביא יקום.

מדרש רבה כ: יב

אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם. מפאן את למד שבדדך שפאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, שמתחלה נאמר לו (במדבר כב, יב): לא תלך, כיון שהעז פגיו להלך הלך, שכן כתיב (במדבר כב, יב): ויחר אף אלהים כי הלך הוא. אמר לו הקדוש ברוך הוא רשע איני חפץ באבידן של רשעים, הואיל ואת רוצה לילך לאבד מן העולם קום לך.